

بررسی ساختار سرمایه‌گذاری در بخش صنعت ایران و عوامل مؤثر بر آن

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

شماره مسلسل: ۲۰۱۶۹
کد موضوعی: ۳۱۰

مرکز پژوهش‌های
مجلس شورای اسلامی

تاریخ انتشار:
۱۴۰۳/۸/۱۳

عنوان گزارش:
بررسی ساختار سرمایه‌گذاری
در بخش صنعت ایران و عوامل مؤثر بر آن

نوع گزارش: طرح/ لایحه ، نظارتی ، راهبردی

نام دفتر:
مطالعات انرژی، صنعت و معدن (گروه صنعت)

مدیر مطالعه:
سعید شجاعی

تهیه و تدوین کنندگان:
سحر بشیری، حسن حیدری

ناظر علمی:
حبیب‌اله ظفریان

گرافیک و صفحه‌آرایی:
نفسه حاجی صفری

ویراستار ادبی:
شیوا امین اسکندری

واژه‌های کلیدی:
۱. ساختار سرمایه‌گذاری
۲. سرمایه‌گذاری صنعتی
۳. عوامل مؤثر بر سرمایه‌گذاری صنعتی

تاریخ شروع مطالعه:
۱۴۰۲/۱۱/۱

فهرست مطالب

چکیده.....	۶
خلاصه مدیریتی.....	۷
۱. مقدمه.....	۸
۲. تصویر کلان سرمایه‌گذاری در اقتصاد ایران.....	۹
۳. ساختار سرمایه‌گذاری در بخش صنعت و معدن.....	۱۱
۴. جمع‌بندی.....	۱۹
منابع و مأخذ.....	۲۰

فهرست شکل‌ها

شکل ۱. نمودار روند و رشد تشکیل سرمایه ثابت ناخالص به قیمت ثابت سال.....	۹
شکل ۲. نمودار رشد تشکیل سرمایه ثابت ناخالص و زیرگروه‌های آن به قیمت ثابت سال ۱۳۹۰.....	۱۰
شکل ۳. نمودار روند تشکیل سرمایه ثابت حقیقی تولید صنعتی به قیمت ثابت سال ۱۳۹۰.....	۱۲
شکل ۴. نمودار سهم فعالیت‌های مختلف از کل تشکیل سرمایه ثابت صنعتی (متوسط دوره ۱۳۸۱-۱۳۹۹).....	۱۳
شکل ۵. نمودار سهم فعالیت‌های مختلف از کل تشکیل سرمایه ثابت صنعتی در کارگاه‌های بزرگ صنعتی در سال ۱۳۹۹.....	۱۳
شکل ۶. نمودار نسبت سرمایه‌گذاری به ارزش افزوده صنعتی در دوره ۱۳۸۱-۱۳۹۹.....	۱۴
شکل ۷. نمودار نسبت سرمایه‌گذاری به ارزش افزوده به تفکیک کد فعالیت صنعتی (سال ۱۳۹۹ در مقایسه با متوسط دوره ۱۳۸۱-۱۳۹۹).....	۱۵
شکل ۸. نمودار نسبت سرمایه‌گذاری به سهم صاحبان سرمایه در بخش صنعت دوره ۱۳۸۱-۱۳۹۹.....	۱۶
شکل ۹. نمودار نسبت سرمایه‌گذاری به سهم صاحبان سرمایه به تفکیک رشته فعالیت‌های صنعتی (سال ۱۳۹۹ در مقایسه با متوسط دوره ۱۳۸۱-۱۳۹۹).....	۱۶
شکل ۱۰. نمودار خرید یا تحصیل اموال سرمایه‌ای به قیمت ثابت ۱۳۹۰ دوره ۱۳۸۱-۱۳۹۹.....	۱۷
شکل ۱۱. نمودار خرید یا تحصیل اموال سرمایه‌ای به قیمت ثابت ۱۳۹۰ به تفکیک کد فعالیت صنعتی براساس متوسط دوره ۱۳۸۱-۱۳۹۹.....	۱۸

فهرست جداول

جدول ۱. تغییرات نسبت سرمایه‌گذاری به تولید ناخالص داخلی به قیمت‌های جاری.....	۱۰
جدول ۲. سهم اجزای مختلف از خرید یا تحصیل اموال سرمایه‌ای در بخش صنعت.....	۱۸

بررسی ساختار سرمایه‌گذاری در بخش صنعت ایران و عوامل مؤثر بر آن

چکیده

نظر به اهمیت سرمایه‌گذاری در افزایش ظرفیت‌های تولیدی، به‌ویژه در صنعت و معدن، این گزارش به بررسی ساختار و ترکیب سرمایه‌گذاری در بخش صنعت و عوامل مؤثر بر آن در ایران پرداخته است. بررسی روند تشکیل سرمایه ثابت ناخالص و رشد آن در سطح کلان اقتصاد ایران نشان می‌دهد که سطح سرمایه‌گذاری از سال ۱۳۹۷ و پس از آن روندی نزولی داشته و رشد آن نیز در کل دهه ۱۳۹۰ بسیار پرنوسان بوده است. بررسی توزیع سرمایه‌گذاری در بین رشته‌فعالیت‌های صنعتی نشان می‌دهد که سرمایه‌گذاری در بخش صنعت ایران توزیعی بسیار نامتقارن داشته است. بیش از نیمی از سرمایه‌گذاری‌های صورت گرفته صنعت ایران به ترتیب در صنایع «تولید مواد شیمیایی و فراورده‌های شیمیایی»، «تولید فلزات پایه» و «تولید کک و فراورده‌های حاصل از پالایش نفت» انجام شده که عمدتاً صنایعی بزرگ و مبتنی بر سرمایه و انرژی و ذخایر معدنی هستند.

■ بیان / شرح مسئله

سرمایه‌گذاری و تداوم آن امری ضروری برای حفظ روند بلندمدت رشد اقتصادی است. شواهد نشان می‌دهد که به‌ویژه در دهه ۱۳۹۰ شمسی سرمایه‌گذاری صنعتی در ایران کاهش معناداری یافته است. تداوم این وضعیت می‌تواند رشد بلندمدت بخش صنعت را دچار وقفه کند. شناخت دلایل این پدیده با هدف احیای روند سرمایه‌گذاری صنعتی نیازمند شناخت عوامل مؤثر بر سرمایه‌گذاری و همچنین ساختار سرمایه‌گذاری در بین صنایع مختلف است. از این‌رو، مسئله اصلی گزارش حاضر این است که اولاً سرمایه‌گذاری در بخش صنعت تحت تأثیر چه عواملی است و ثانیاً سرمایه‌گذاری صنعتی از چه الگویی تبعیت می‌کند.

■ نقطه نظرها / یافته‌های کلیدی

بررسی ساختار تشکیل سرمایه ثابت ناخالص و رشد آن در سطح کلان اقتصاد ایران نشان می‌دهد که سطح سرمایه‌گذاری از سال ۱۳۹۷ و پس از آن روندی نزولی داشته و رشد آن نیز در کل دهه ۱۳۹۰ بسیار پرنوسان بوده است. تداوم وضعیت فعلی در میان مدت به معنای کاهش ظرفیت‌های اقتصاد ایران و در نهایت کاهش چشم‌انداز رشد اقتصادی است.

از سوی دیگر، بررسی وضعیت سرمایه‌گذاری در اقتصاد ایران نشان می‌دهد که سرمایه‌گذاری در ماشین‌آلات به عنوان مهم‌ترین جزء سرمایه‌گذاری (که به‌ویژه یکی از مسیرهای انتقال فناوری به اقتصاد ایران نیز محسوب می‌شود)، متغیر پیشران سرمایه‌گذاری است.

سال ۱۳۸۶ را در ایران می‌توان سالی در نظر گرفت که بعد از آن سرمایه‌گذاری در بخش صنعت رو به افول گذاشته است. اکثر شاخص‌های مورد بررسی در این گزارش نشان می‌دهد که از این سال به بعد بخش صنعت وارد مرحله رکود سرمایه‌گذاری شده و به‌رغم نوسان‌های مختلف، هنوز از مرحله رکودی خارج نشده است. به نظر می‌رسد به‌غیر از اتفاقات منفی مانند تحریم‌های اقتصادی و شوک ناشی از بیماری کرونا، فضای کسب‌وکار نامناسب، سیاست‌های متغیر و بی‌ثبات اقتصادی، افزایش دخالت‌های دولت در صنایع (انواع قیمت‌گذاری‌ها و دخالت‌ها) و سایر موارد مشابه سبب بروز رکود در بخش صنعت ایران شده است.

بررسی توزیع سرمایه‌گذاری در بین رشته‌فعالیت‌های صنعتی نشان می‌دهد که سرمایه‌گذاری در بخش صنعت در ایران توزیعی بسیار متمرکز داشته است. بیش از نیمی از سرمایه‌گذاری‌های صورت گرفته در بخش صنعت ایران به ترتیب در صنایع «تولید مواد شیمیایی و فراورده‌های شیمیایی»، «تولید فلزات پایه» و «تولید کک و فراورده‌های حاصل از پالایش نفت» صورت گرفته است که عمدتاً صنایعی بزرگ و مبتنی بر سرمایه و انرژی و ذخایر معدنی هستند. در واقع الگوی کلی بیانگر آن است که سرمایه‌گذاری عمدتاً روی محصولات انجام شده است که در بالادست فعال هستند و این در حالی است که ارزش افزوده بالاتر نیازمند حرکت به سمت پایین دست است که الگوی فعلی سرمایه‌گذاری با آن سازگار نیست.

■ پیشنهاد راهکار تقنینی، نظارتی یا سیاستی

با توجه به زمان بر بودن سرمایه‌گذاری‌های صنعتی از یک سو و سودآوری فعالیت‌های سرمایه‌گذاری موازی (بازار ارز، مسکن، خروج سرمایه و...)، سیاست مناسب برای احیای سرمایه‌گذاری صنعتی در ایران مستلزم ارتقای امنیت سرمایه‌گذاری و کاهش ریسک‌های مختلف است و سیاست‌هایی که تنها به مشوق‌های سرمایه‌گذاری توجه کنند و به موضوع مهم امنیت سرمایه‌گذاری‌ها توجه نداشته باشند، به تنهایی موفق نخواهند بود. باید توجه داشت که سرمایه‌گذاران برای انجام سرمایه‌گذاری همواره سود و بازده سرمایه‌گذاری، دوره بازگشت سرمایه و ریسک‌های سرمایه‌گذاری در گزینه‌های مختلف را با یکدیگر مقایسه می‌کنند. در بخش صنعت به دلیل پیچیدگی فنی بالای فعالیت‌های صنعتی اکثر دوره بازگشت طولانی‌تر و ریسک‌های مختلف مرتبط با فعالیت صنعتی از بسیاری دیگر از فعالیت‌های اقتصادی بیشتر بوده است. در این شرایط، ارتقای امنیت اقتصادی و کاهش ریسک‌های سرمایه‌گذاری صنعتی و پرهیز از سیاست‌گذاری‌های متغیر و بی‌ثبات‌کننده با هدف کاهش ریسک این بخش برای تشویق سرمایه‌گذاری ضروری است.

۱. مقدمه

رشد اقتصادی از اهداف اصلی اقتصادی دولت‌ها است، چراکه گره بسیاری از مشکلات از جمله اشتغال، فقر، توسعه زیرساخت‌ها، افزایش قدرت ملی و ارتقای جایگاه کشور در عرصه بین‌الملل از طریق آن باز می‌شود. از این رو ادبیات اقتصادی نیز بر نقش سرمایه‌گذاری در رشد اقتصادی تأکید کرده است.^۱ از سوی دیگر، بخش صنعت به‌عنوان یکی از مهم‌ترین و متنوع‌ترین بخش‌های اقتصادی کشور در این زمینه اهمیت و جایگاه ویژه‌ای دارد. اصلی‌ترین عامل برای ارتقای رشد اقتصادی چه در سطح کلان اقتصادی و چه در سطح بخش‌های اقتصادی، سرمایه‌گذاری و انباشت سرمایه است. انباشت سرمایه در اقتصاد، به‌طور مستقیم به‌منزله نهاده اصلی موجب افزایش تولید می‌شود و به‌طور غیرمستقیم از طریق افزایش بهره‌وری نیروی کار به بالا رفتن سطح تولید منجر می‌شود. [۱] در حقیقت تداوم سرمایه‌گذاری شرط لازم حفظ روند رشد بلندمدت اقتصاد است.

در بخش صنعت نیز همانند کل اقتصاد، سرمایه‌گذاری و تداوم آن امری ضروری برای حفظ روند بلندمدت رشد اقتصادی است. اگر سرمایه‌گذاری به‌صورت تأسیس واحدهای صنعتی جدید، توسعه واحدهای موجود و بهبود فناوری‌های مورد استفاده در خطوط تولید تداوم داشته باشد، در حقیقت ظرفیت‌های تولیدی در اقتصاد نیز می‌تواند در یک بازه زمانی بلندمدت افزایش یابد و رشد اقتصادی پایدار و باثبات محقق شود. با این حال، سرمایه‌گذاران همواره محاسبات سود و زیان و ریسک و بازده را مدنظر قرار می‌دهند و از این منظر اهداف آنها لزوماً با اهداف توسعه‌ای دولت‌ها هم‌راستا نیست. اینجا است که هنر سیاستگذاران به شکل ایجاد یک ساختار انگیزشی سازگار برای توسعه سرمایه‌گذاری در سطح ملی و در سطح بخش صنعت نمایان می‌شود. با توجه به اهمیت بخش صنعت در اقتصاد کشور، و نیز نقش محوری سرمایه‌گذاری‌های صنعتی در آن، گزارش حاضر به این موضوع می‌پردازد. موضوع‌های مهمی که در این گزارش به آنها پرداخته می‌شود شامل روند کلی سرمایه‌گذاری‌های صنعتی، الگوی سرمایه‌گذاری در سطح رشته‌های فعالیت‌های صنعتی، عوامل مؤثر بر سرمایه‌گذاری صنعتی در ایران و چالش‌های آن است.

از این رو، سنجش وضعیت تشکیل سرمایه ثابت در صنایع کارخانه‌ای ایران و عوامل مؤثر بر آن ضروری است. با توجه به این توضیحات، این گزارش به بررسی ساختار و روند سرمایه‌گذاری در بخش صنعت ایران و عوامل مؤثر بر آن با استفاده از شاخص‌های آماری و اقتصادسنجی پرداخته است.

بخش اول و دوم این گزارش به تصویر کلان سرمایه‌گذاری در کشور و بررسی ساختار سرمایه‌گذاری در بخش صنعت می‌پردازد. در ادامه عوامل تأثیرگذار بر سرمایه‌گذاری صنعتی در ایران مطرح می‌شود. در انتها جمع‌بندی و نتیجه‌گیری ارائه خواهد شد.

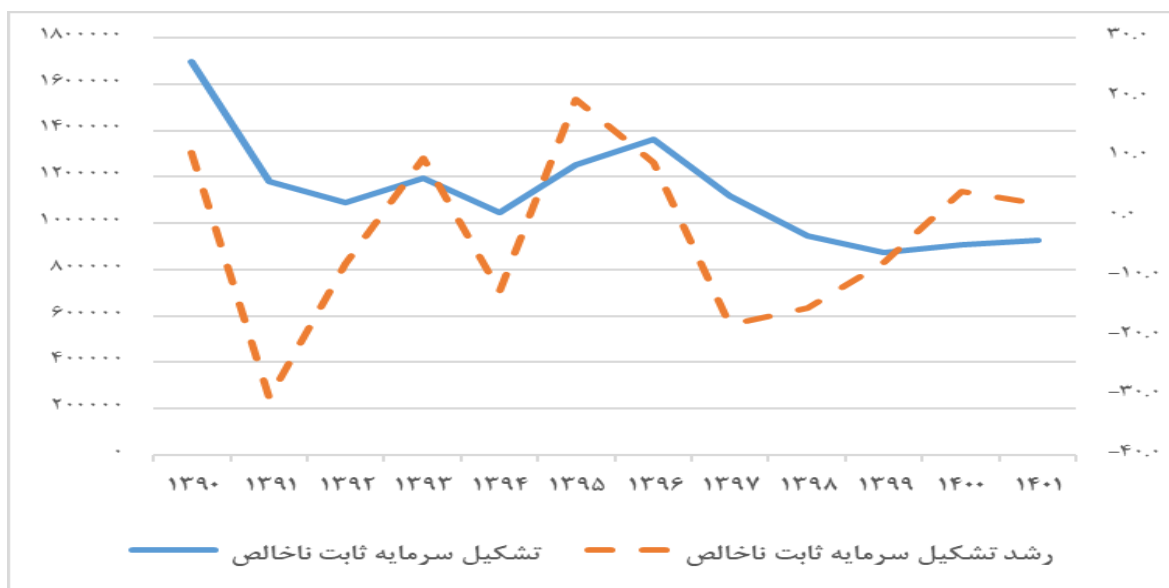
۱. از جمله این مطالعات می‌توان به کرمندی و مگنیر (۱۹۸۵)، رومر (۱۹۸۶)، لوکاس (۱۹۸۸)؛ گریب و تولوک (۱۹۸۹)، بارو (۱۹۹۱)، لوین و زنتل (۱۹۹۲)، منکیو، رومر و ویل (۱۹۹۲)، فیشر (۱۹۹۳) و بارو و سالامارتین (۱۹۹۹) اشاره کرد.

۲. تصویر کلان سرمایه گذاری در اقتصاد ایران

اگرچه تمرکز گزارش حاضر بر سرمایه گذاری در سطح بخش صنعت است، اما پیش از آن لازم است سرمایه گذاری و شاخصه های اصلی آن در سطح اقتصاد ایران بررسی شود، چراکه بخش صنعت در بسستر اقتصاد ایران فعالیت می کند و بدون توجه به آن نمی توان به موضوع سرمایه گذاری صنعتی توجه کرد.

بررسی روند تشکیل سرمایه ثابت ناخالص و رشد آن طی سال های ۱۳۹۰ تا ۱۴۰۱ نشان می دهد که سطح سرمایه گذاری از سال ۱۳۹۷ و پس از آن روندی نزولی داشته و رشد آن نیز در کل دهه ۱۳۹۰ بسیار پرنوسان بوده است (شکل ۱). سال های ۱۳۹۱، ۱۳۹۴ و ۱۳۹۷ تا ۱۳۹۹ سال هایی بوده اند که اقتصاد ایران شاهد رشد منفی بوده است. با توجه به وابستگی اقتصاد ایران به درآمدهای نفتی از یک سو، و شوک های خاصی که در دهه ۱۳۹۰ رخ داده است، این وضعیت نشان می دهد که اقتصاد ایران وضعیت مناسبی را در این دهه نداشته است. تحریم های اقتصادی و شوک ناشی از بیماری کرونا نااطمینانی را در اقتصاد ایران افزایش داده است که این موضوع باعث رشد منفی سرمایه گذاری شده است. در سال های ۱۴۰۰ و ۱۴۰۱ اگرچه رشد سرمایه گذاری مثبت بوده، اما سطح سرمایه گذاری هنوز با سطح آن در سال ۱۳۹۰ به قیمت های ثابت فاصله قابل توجهی دارد که نشان دهنده اهمیت سیاست های تشویق سرمایه گذاری برای احیای روند رو به رشد در اقتصاد ایران است.

شکل ۱. نمودار روند و رشد تشکیل سرمایه ثابت ناخالص به قیمت ثابت سال ۱۳۹۰ (میلیارد ریال - درصد)

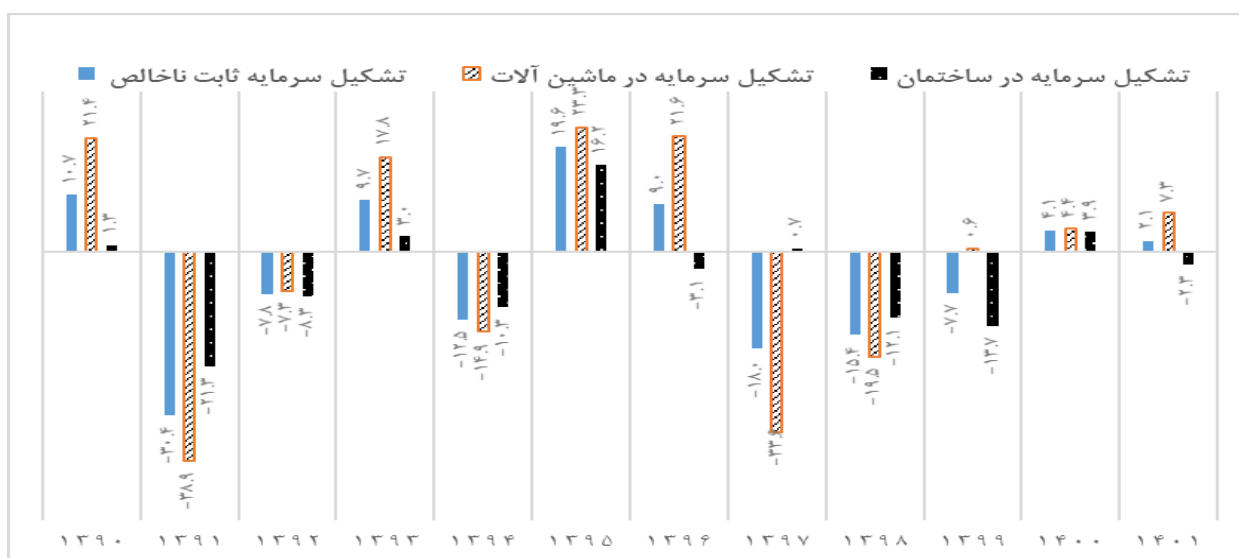

مأخذ: محاسبات براساس آمارهای مرکز آمار ایران.

بررسی وضعیت سرمایه گذاری در اقتصاد ایران نشان می دهد که سرمایه گذاری در ماشین آلات به عنوان مهم ترین جزء سرمایه گذاری (که به ویژه یکی از مسیرهای انتقال فناوری به اقتصاد ایران نیز محسوب می شود)، متغیر پیشران سرمایه گذاری است (شکل ۲). به طور مشخص، در سال های کاهش سرمایه گذاری، عمده کاهش در این قلم رخ داده است و در سال های افزایش نیز مشاهده می شود که این قلم از سرمایه گذاری رشد چشمگیری داشته است. به عنوان مثال، تشکیل سرمایه در بخش ماشین آلات در سال های ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸ به شدت منفی بوده است که به دلایل مختلف از جمله کاهش واردات کالاهای سرمایه ای، شوک های ارزی و نوسان های شدید اقتصادی در این سال ها بوده است. سال ۱۳۹۹ تنها سال این دهه است که تشکیل سرمایه در ساختمان به شدت کاهش یافته در حالی که سرمایه گذاری در ماشین آلات رشدی کمتر از ۱ درصد داشته است. در سال ۱۴۰۱ به رغم رشد ۷/۳ درصدی در تشکیل سرمایه در بخش ماشین آلات، به دلیل کاهش سرمایه در بخش ساختمان (۲/۳- درصد) تشکیل سرمایه ثابت ناخالص رشد ۲/۱ درصد داشته است.

شکل ۲. نمودار رشد تشکیل سرمایه ثابت ناخالص و زیر گروه‌های آن به قیمت ثابت سال ۱۳۹۰ (درصد)

مأخذ: همان.

یکی از متغیرهایی که نشان می‌دهد در دهه ۱۳۹۰ میزان سرمایه‌گذاری در مقایسه با اندازه اقتصاد ایران صورت نگرفته است، نسبت سرمایه‌گذاری به تولید ناخالص داخلی است (جدول ۱). به‌طور مشخص این نسبت از ۲۴/۷ درصد در ابتدای دهه ۱۳۹۰ به ۱۸/۵ درصد در انتهای دوره مورد مطالعه رسیده است که نشان می‌دهد در مقایسه با اندازه اقتصاد ایران (تولید ناخالص داخلی) سرمایه‌گذاری کمتری نیز صورت می‌گیرد. اگرچه نسبت سرمایه‌گذاری در ماشین‌آلات به تولید از ۱۲/۷ در ابتدای دوره به ۱۲/۵ درصد در انتهای دوره رسیده است، اما شدت کاهش در نسبت سرمایه‌گذاری ساختمان شدیدتر بوده است به طوری که این نسبت از ۱۲/۰ درصد در سال ۱۳۹۰ به ۶/۰ درصد در سال ۱۴۰۱ کاهش یافته است. تداوم وضعیت فعلی در میان مدت به معنای کاهش ظرفیت‌های اقتصاد ایران و در نهایت کاهش چشم‌انداز رشد اقتصادی است.

جدول ۱. تغییرات نسبت سرمایه‌گذاری به تولید ناخالص داخلی به قیمت‌های جاری (درصد)

سال	نسبت سرمایه‌گذاری به تولید ناخالص داخلی	نسبت سرمایه‌گذاری در ماشین‌آلات به تولید	نسبت سرمایه‌گذاری در ساختمان به تولید
۱۳۹۰	۲۴,۷	۱۲,۷	۱۲,۰
۱۳۹۱	۲۰,۴	۱۰,۰	۱۰,۴
۱۳۹۲	۱۹,۴	۱۰,۲	۹,۲
۱۳۹۳	۲۱,۹	۱۲,۱	۹,۸
۱۳۹۴	۲۰,۵	۱۱,۲	۹,۳
۱۳۹۵	۲۱,۲	۱۲,۱	۹,۱
۱۳۹۶	۲۱,۶	۱۳,۵	۸,۱
۱۳۹۷	۲۰,۵	۱۲,۱	۸,۴
۱۳۹۸	۱۹,۳	۱۱,۶	۷,۷
۱۳۹۹	۱۹,۷	۱۲,۵	۷,۲
۱۴۰۰	۱۹,۶	۱۲,۷	۶,۹
۱۴۰۱	۱۸,۵	۱۲,۵	۶,۰

مأخذ: محاسبات براساس آمارهای مرکز آمار ایران.

دلایل عمده کاهش تشکیل سرمایه ثابت ناخالص داخلی را باید در دو مقوله سودآوری سرمایه‌گذاری و امنیت سرمایه‌گذاری جستجو کرد. سودآوری سرمایه‌گذاری به متغیرهای مختلف مانند رشد اقتصادی، نرخ‌های سود بانکی، نرخ‌های مالیات و قیمت عوامل تولید بستگی دارد که بر سودآوری طرح‌های سرمایه‌گذاری اثر گذارند. از سوی دیگر، امنیت سرمایه‌گذاری (به‌عنوان یکی از ابعاد مهم امنیت اقتصادی) دربرگیرنده ابعاد مختلفی شامل ثبات سیاسی، ثبات اقتصادی محیط مناسب کسب و کار، شفافیت و آزادی اقتصادی، نظام حقوقی حمایت‌کننده از حقوق مالکیت و به‌ویژه مالکیت فکری و معنوی و ثبات اقتصاد کلان (سیاست‌های پولی، مالی و ارزی) است. [۲]

۳. ساختار سرمایه‌گذاری در بخش صنعت و معدن

با توجه به تمرکز اصلی این گزارش بر صنعت، ساختار سرمایه‌گذاری آن در این قسمت مورد بررسی قرار گرفته است. به‌طوری‌که سعی شده ساختار سرمایه‌گذاری در بخش صنعت از جنبه‌های مختلف به لحاظ روند زمانی و نیز توزیع آن برحسب رشته فعالیت‌های صنعتی و نیز برحسب اقلام عمده سرمایه‌گذاری بررسی شود. هرکدام از این ویژگی‌ها به‌صورت جداگانه بخشی از حقایق آشکار شده سرمایه‌گذاری در بخش صنعت را به تصویر می‌کشد که طبیعتاً تصویر کلی از کنار هم قرار گرفتن همه این ویژگی‌ها مشخص می‌شود.

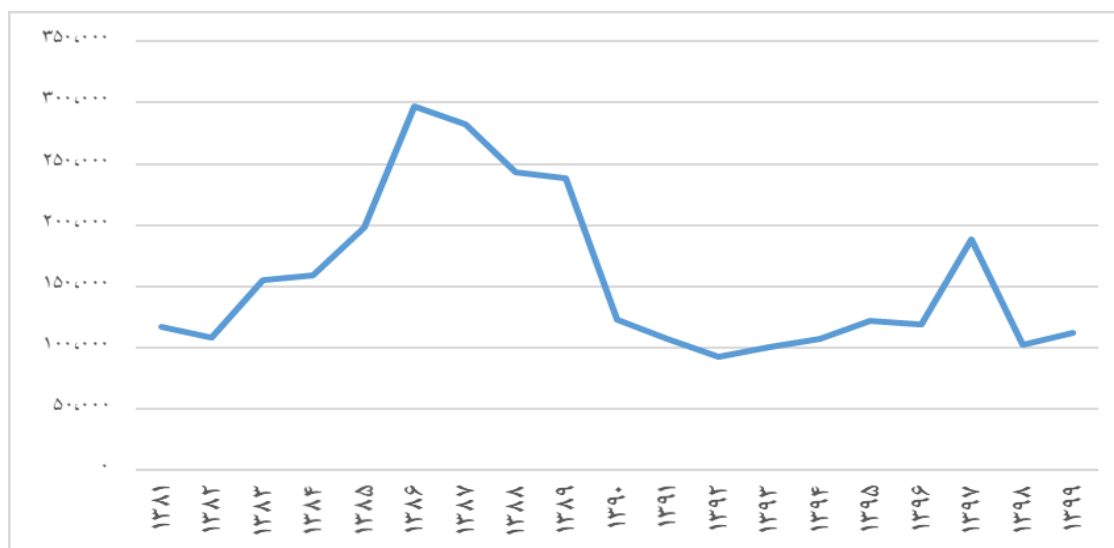
۳-۱. روند سرمایه‌گذاری در بخش صنعت

همان‌طور که از شکل ۳ مشخص است تشکیل سرمایه ثابت حقیقی^۱ از سال ۱۳۸۶ روندی نزولی به خود گرفته است و برخلاف سال‌های قبل از آن که رشدی مستمر داشته است، از سال ۱۳۸۶ به بعد افول سرمایه‌گذاری در بخش صنعت ایران مشاهده می‌شود. به‌طور مشخص، رقم سرمایه‌گذاری در بخش صنعت در سال ۱۳۹۸ از رقم مذکور در سال ۱۳۸۲ نیز کمتر بوده است، هرچند در سال ۱۳۹۹ افزایش ملایمی در این متغیر مشاهده می‌شود و همچنین از سال ۱۳۹۲ تا ۱۳۹۷ شاهد افزایش سرمایه‌گذاری در بخش صنعت هستیم اما شوک‌های منفی سال‌های ۱۳۹۷ تا ۱۳۹۹ سبب کاهش مجدد سرمایه‌گذاری در این بخش شده است. به‌نظر می‌رسد به‌غیر از اتفاقات منفی مانند تحریم‌های اقتصادی و شوک ناشی از بیماری کرونا، روند کلی سرمایه‌گذاری صنعتی در ایران از سال ۱۳۸۶ به بعد با افول و رکود روبه‌رو بوده است که می‌توان آن را به فضای کسب و کار نامناسب (به‌طوری‌که براساس شاخص سهولت انجام کسب و کار بانک جهانی^۲، ایران سال ۲۰۲۰ میلادی رتبه ۱۲۷ جهان را در میان ۱۹۰ کشور به‌دست آورده است)، سیاست‌های متغیر و بی‌ثبات اقتصادی، افزایش دخالت‌های دولت در صنایع (انواع قیمت‌گذاری‌ها و دخالت‌ها) و سایر موارد مشابه نسبت داد. برای درک بهتر وضعیت نامناسب سرمایه‌گذاری در بخش صنعت ایران می‌توان به شاخص امنیت اقتصادی اشاره کرد که براساس نظر سنجی‌های مختلف از فعالان اقتصادی در وضعیت نامناسبی قرار دارد. به‌طور نمونه، براساس محاسبات انجام شده شاخص کل امنیت سرمایه‌گذاری در ایران در بهار ۱۴۰۱ کمیت ۱۶/۵ از ۱۰ (بدترین حالت) سنجیده شده است که نشان‌دهنده وضعیت نامناسب سرمایه‌گذاری با توجه به ارزیابی فعالان اقتصادی مشارکت‌کننده است. [۳] باید توجه کرد که سرمایه‌گذاران معمولاً علاوه بر محاسبات سود و زیان، به پارامتر ریسک سرمایه‌گذاری (یا به بیان دیگر، امنیت سرمایه‌گذاری) توجه خاص دارند و بنابراین وضعیت بی‌ثبات اقتصادی یا حتی سیاسی به‌طور مشخص بر انگیزه‌های سرمایه‌گذاری در بخش صنعت اثر منفی می‌گذارد. با توجه به زمان بر بودن سرمایه‌گذاری‌های صنعتی از یک سو و سودآوری فعالیت‌های سرمایه‌گذاری موازی (بازار ارز، مسکن، خروج سرمایه و ...) از سوی دیگر، سیاست مناسب برای احیای سرمایه‌گذاری صنعتی در ایران مستلزم ارتقای امنیت سرمایه‌گذاری و کاهش ریسک‌های مختلف است و سیاست‌هایی که تنها به مشوق‌های سرمایه‌گذاری توجه کنند و به موضوع مهم امنیت سرمایه‌گذاری‌ها توجه نداشته باشند، به تنهایی موفق نخواهند بود.

۱. گفتنی است ارقام حقیقی با تقسیم ارقام جاری بر شاخص قیمت ضمنی تعدیل‌کننده ارزش افزوده بخش صنعت به قیمت ثابت ۱۳۹۰ به‌دست آمده است.

2. <https://archive.doingbusiness.org/en/rankings>

شکل ۳. نمودار روند تشکیل سرمایه ثابت حقیقی تولید صنعتی به قیمت ثابت سال ۱۳۹۰ (میلیارد ریال)

مأخذ: محاسبات محقق براساس آمار کارگاه‌های صنعتی ۱۰ نفر کارکن و بیشتر - مرکز آمار ایران.

۳-۲. توزیع سرمایه‌گذاری‌ها در بین رشته‌فعالیت‌های صنعتی

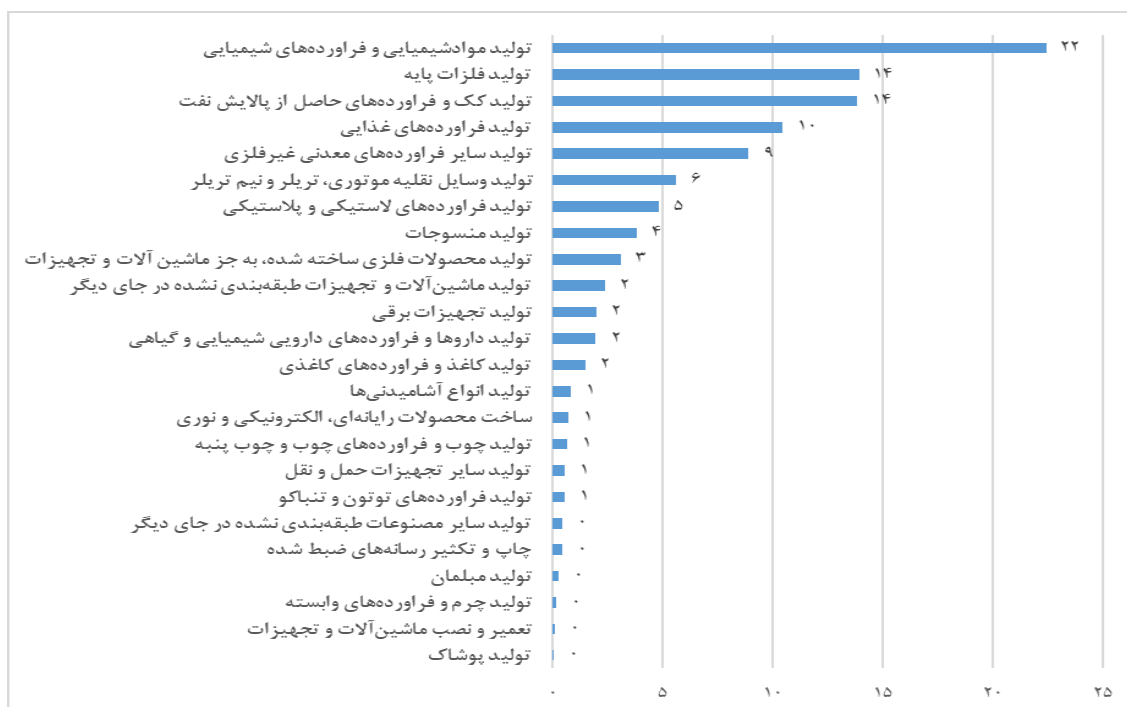
با توجه به اهمیت توزیع سرمایه‌گذاری در بین رشته‌فعالیت‌های صنعتی، در این بخش توزیع سرمایه‌گذاری در بخش صنعت بررسی می‌شود، تا تصویر دقیق‌تری از الگوسازی سرمایه‌گذاری در بخش صنعت در سطح کل بخش و رشته‌فعالیت‌های صنعتی ارائه شود (شکل ۴). بررسی توزیع سرمایه‌گذاری در بین رشته‌فعالیت‌های صنعتی نشان می‌دهد که سرمایه‌گذاری در بخش صنعت در ایران توزیعی بسیار نامتقارن داشته است. بر این اساس، بیش از نیمی از سرمایه‌گذاری‌های صورت گرفته در بخش صنعت در ایران به ترتیب در صنایع «تولید مواد شیمیایی و فراورده‌های شیمیایی»، «تولید فلزات پایه»، «تولید کک و فراورده‌های حاصل از پالایش نفت» صورت گرفته است که عمدتاً صنایعی بزرگ و مبتنی بر سرمایه و انرژی و ذخایر معدنی هستند.

به‌منظور بررسی بهتر تمرکز شدید سرمایه‌گذاری در بخش صنعت ایران، در شکل ۵ سهم فعالیت‌های صنعتی از کل سرمایه‌گذاری در کارگاه‌های بزرگ صنعتی (کارگاه‌هایی با ۵۰ نفر کارکن و بیشتر) در سال ۱۳۹۹ به تصویر کشیده شده است. همان‌طور که مشخص است، در کارگاه‌های بزرگ صنعتی اتفاقاً تمرکز سرمایه‌گذاری شدیدتر است و عمده سرمایه‌گذاری (۳۹ درصد) در صنایع «تولید مواد شیمیایی و فراورده‌های شیمیایی» صورت گرفته است که نشانگر تمرکز بسیار بالای بخش صنعت بر این رشته‌فعالیت صنعتی است.

در مجموع اگرچه با توجه به ذخایر انرژی و نیز معدنی کشور صنایع بزرگ و مبتنی بر منابع انرژی و طبیعی اهمیت بسیار بالایی دارد، اما از یک‌سو به دلیل سرمایه‌بر بودن در مقایسه با صنایع کاربر توان اشتغال‌زایی بالایی ندارد و از سوی دیگر، توسعه متوازن نیازمند این است که سایر صنایع که در واقع تکمیل‌کننده حلقه پیوند بین ذخایر و منابع طبیعی و فعالیت‌های سایر بخش‌های اقتصادی است نیز توسعه یابد. این موضوع نیازمند اصلاح نگرش‌های موجود و تغییر نگرش درباره بخش صنعت و معدن در سیاست‌گذاری‌هاست.

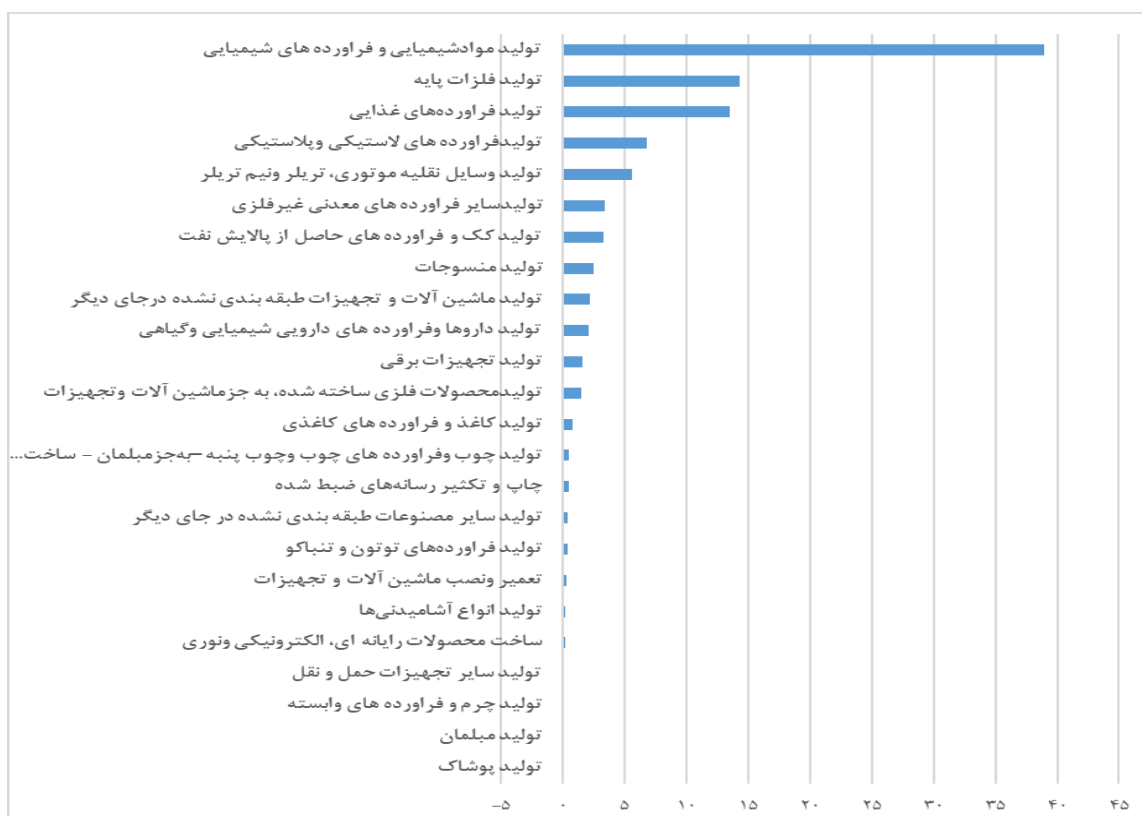
بعد از این صنایع، صنایع تولید فراورده‌های غذایی و تولید سایر فراورده‌های معدنی غیر فلزی قرار می‌گیرند که در مجموع حدود ۲۰ درصد سرمایه‌گذاری در بخش صنعت را به خود اختصاص داده‌اند. به این ترتیب، مجموع این ۵ صنعت حدود ۷۰ درصد از کل سرمایه‌گذاری در بخش صنعت را به خود اختصاص داده‌اند که به‌غیر از صنایع تولید فراورده‌های غذایی که صنعتی است اشتغال‌زا، سایر صنایع عمدتاً صنایعی سرمایه‌بر هستند. با توجه به اینکه کشور ما نیازمند راهبرد توسعه صنعتی متوازن است و با توجه به ضرورت تکمیل زنجیره‌های پیوند بین صنایع، لازم است توجه جدی به سایر صنایع که در پایین دست زنجیره‌های ارزش قرار دارند و هم ظرفیت اشتغال‌زایی بالایی دارند، صورت گیرد تا الگوی توسعه صنعتی کشور از اتکا به چند صنعت بزرگ مبتنی بر منابع طبیعی و انرژی، به سمت توسعه مبتنی بر خلق ارزش افزوده و دانش و اشتغال‌زا حرکت کند.

شکل ۴. نمودار سهم فعالیت های مختلف از کل تشکیل سرمایه ثابت صنعتی (متوسط دوره ۱۳۹۹-۱۳۸۱) (درصد)

مأخذ: همان.

شکل ۵. نمودار سهم فعالیت های مختلف از کل تشکیل سرمایه ثابت صنعتی در کارگاه های بزرگ صنعتی در سال ۱۳۹۹ (درصد)

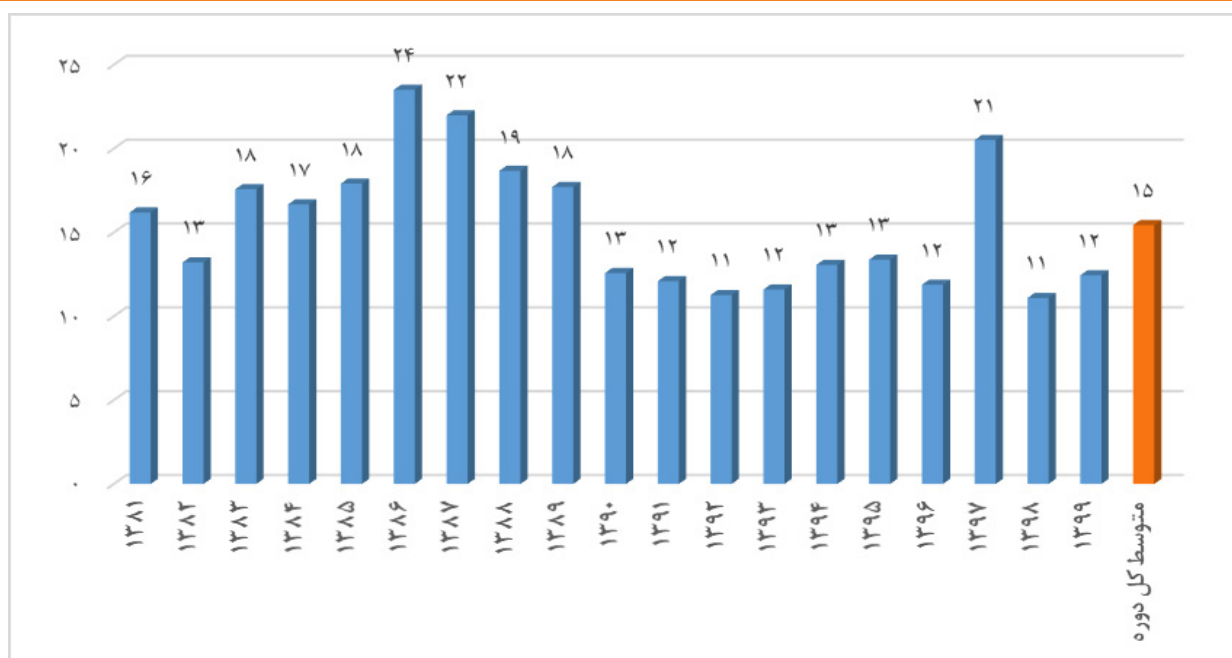
مأخذ: محاسبات محقق براساس آمار کارگاه های صنعتی ۵۰ نفر کارکن و بیشتر - مرکز آمار ایران.

۳-۳. مقایسه سرمایه‌گذاری صنعتی با پتانسیل‌های بخش صنعت

سؤال مهمی که می‌توان مطرح کرد این است که فارغ از میزان سرمایه‌گذاری‌های صورت گرفته در وضعیت فعلی و نحوه توزیع آن، آیا از پتانسیل سرمایه‌گذاری صنعتی در کشور به میزان کافی استفاده شده است. برای بررسی این موضوع می‌توان از نسبت سرمایه‌گذاری به ارزش افزوده استفاده کرد که یکی از شاخص‌های کاربردی در این زمینه است (شکل ۶). اگر این نسبت بالا باشد، نشان می‌دهد که صنایع به مرز ظرفیت‌های تولیدی خود رسیده است و برای گسترش این ظرفیت اقدام به سرمایه‌گذاری‌های بیشتری انجام می‌دهد. در مقابل، زمانی که صنایع در وضعیت رکودی و بنابراین پایین‌تر از ظرفیت‌های تولیدی خود فعالیت می‌کنند، انتظار بر این است که این نسبت کاهش یابد. دقیقاً چنین وضعیتی در صنایع کشور از سال ۱۳۸۶ به بعد مشهود است. در حقیقت این نسبت از سال ۱۳۸۶ به میزان معناداری کاهش یافته که بیانگر این است که در مجموع در صنایع کشور بخش کمتری از ارزش افزوده تولیدی مجدداً سرمایه‌گذاری می‌شود. این نشان می‌دهد که بدون در نظر گرفتن نوسان‌های مقطعی در این نسبت، صنعت کشور در یک دوره نسبتاً طولانی در وضعیت رکودی قرار دارد.

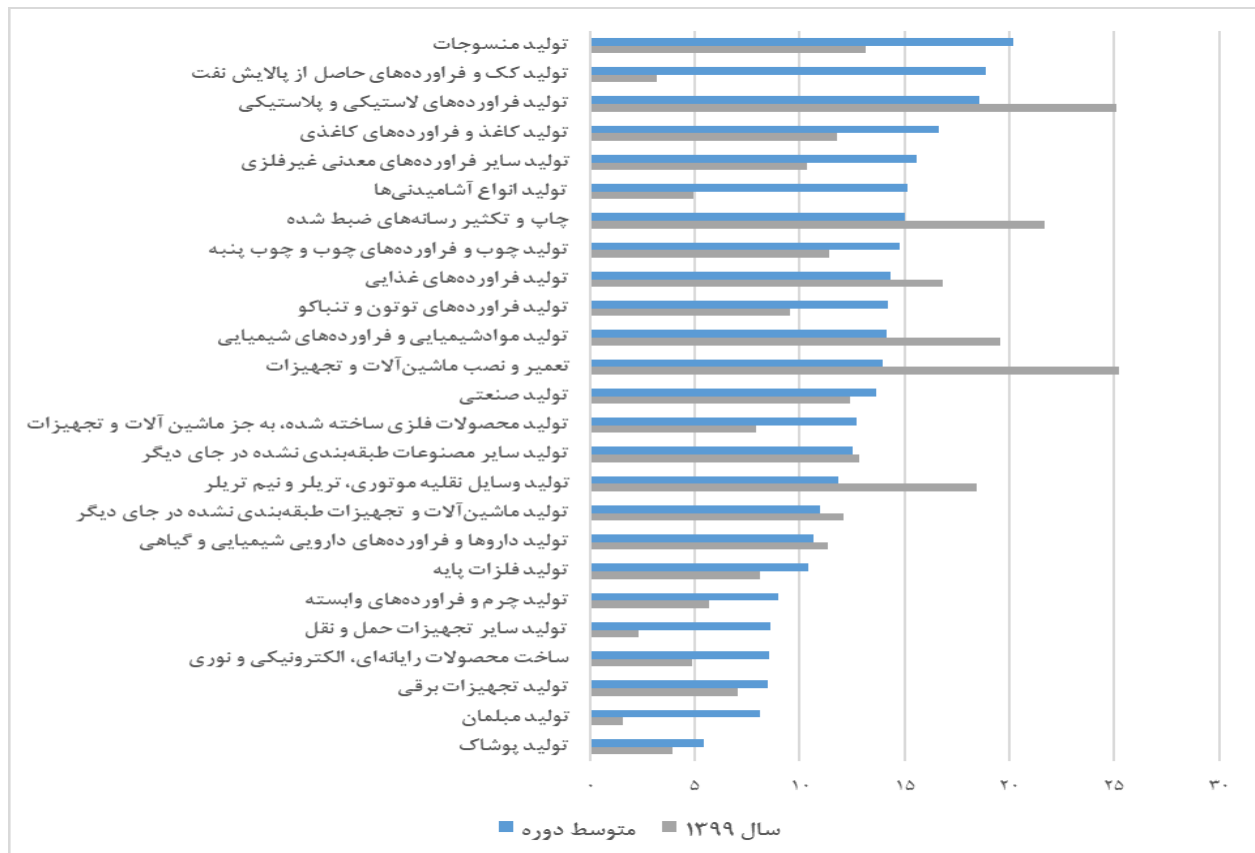
شکل ۶. نمودار نسبت سرمایه‌گذاری به ارزش افزوده صنعتی در دوره ۱۳۸۱-۱۳۹۹ (درصد)

مأخذ: محاسبات محقق براساس آمار کارگاه‌های صنعتی ۱۰ نفر کارکن و بیشتر - مرکز آمار ایران.

براساس شکل ۶، نسبت سرمایه‌گذاری به ارزش افزوده در اکثر صنایع در سال ۱۳۹۹ نسبت به متوسط بلندمدت خود کاهش یافته است. مقایسه سال ۱۳۹۹ با متوسط دوره مورد مطالعه نشان می‌دهد که این نسبت برای صنایع «تولید فراورده‌های لاستیکی و پلاستیکی»، «چاپ و تکثیر رسانه‌های ضبط شده»، «تولید فراورده‌های غذایی»، «تولید مواد شیمیایی و فراورده‌های شیمیایی»، «تعمیر و نصب ماشین‌آلات و تجهیزات»، «تولید وسایل نقلیه موتوری، تریلر و نیم‌تریلر»، «تولید ماشین‌آلات و تجهیزات طبقه‌بندی نشده در جای دیگر» و «تولید تجهیزات برقی» بالاتر بوده است، اما در سایر صنایع وضعیت کاملاً متفاوتی حاکم بوده است. در حقیقت الگوی کلی توزیع این نسبت نیز مؤید این است که صنایع در کشور به دلایل مختلف (نوسان‌های اقتصادی و بی‌ثباتی‌های اقتصادی و سیاسی) سهم کمتری از ارزش افزوده خلق شده را مجدداً سرمایه‌گذاری کرده‌اند که این نشان می‌دهد جذابیت سرمایه‌گذاری در بخش صنعت در ایران کاهش یافته است.

شکل ۷. نمودار نسبت سرمایه‌گذاری به ارزش افزوده به تفکیک کد فعالیت صنعتی (سال ۱۳۹۹ در مقایسه با متوسط دوره ۱۳۹۹-۱۳۸۱) (درصد)

مأخذ: همان.

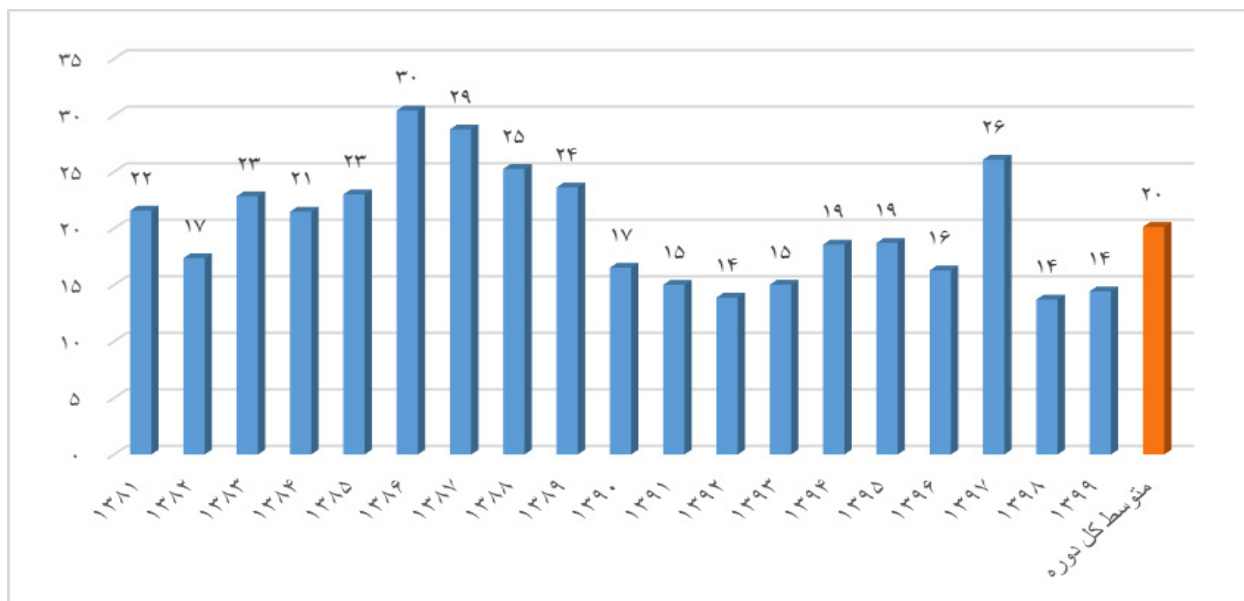
یکی از دیگر نسبت‌هایی که می‌تواند وضعیت سرمایه‌گذاری در صنایع را نشان دهد، نسبت سرمایه‌گذاری به سهم صاحبان سرمایه است که نشان می‌دهد صنایع چه نسبتی از سهم سرمایه‌گذاران صنایع کشور مجدداً سرمایه‌گذاری می‌شود. اگر صنعتی بازار رو به رشد و چشم‌انداز مناسب داشته باشد، انتظار بر این است که این نسبت در آن بالاتر باشد. برعکس، اگر صنعتی نرخ بهره‌برداری از ظرفیت پایین‌تری دارد، طبیعتاً نسبت سرمایه‌گذاری به سهم صاحبان سرمایه نیز در آن پایین‌تر است.

روند این شاخص در شکل ۸ نشان می‌دهد که این نسبت به‌طور متوسط در دهه ۱۳۹۰ پایین‌تر از دهه ۱۳۸۰ بوده است. به‌طور مشخص، از سال ۱۳۸۶ به بعد مشاهده می‌شود که نسبت سرمایه‌گذاری به سهم صاحبان سرمایه در کل بخش صنعت کاهش یافته است. این روند که در شاخص‌های مختلف نیز مشهود بود نشان می‌دهد که صنایع کشور در مجموع در دهه ۱۳۹۰ وارد فاز رکودی بلندمدت شده‌اند و سهم سرمایه‌گذاران از کل سرمایه‌گذاری در آنها کاهش یافته است. بررسی این نسبت در بین رشته‌فعالیت‌های صنعتی نیز نتایج مشابهی را نشان می‌دهد. به‌طور مشخص، در سال ۱۳۹۹ در مقایسه با متوسط بلندمدت صنایع، اکثر صنایع کمتر سرمایه‌گذاری کرده‌اند. نکته جالب این است که این نسبت در اکثر صنایع بزرگ و محوری کشور مانند محصولات شیمیایی، تولید وسایل نقلیه موتوری، تریلر و نیم‌تریلر و تولید دارو به‌طور متوسط بالاتر است که نشان می‌دهد در این صنایع به نسبت سودآوری، سرمایه‌گذاری بیشتر انجام شده که می‌توان آن را یکی از دلایل تمرکز بالای سرمایه‌گذاری در بخش صنعت ایران دانست.

۱. شاخص سهم سرمایه‌گذاران بنگاه بر اساس اختلاف ارزش افزوده از دستمزد محاسبه شده است. در حقیقت ایده اصلی این است که ارزش افزوده عبارت است از سهم عوامل اصلی تولید شامل سرمایه و نیروی کار و با کسر سهم نیروی کار از آن، آنچه باقی می‌ماند سهم صاحبان سرمایه (اعم از سرمایه‌گذاران مستقیم در بنگاه (سود پرداختی) یا قرض‌دهندگان (بهره) یا صاحبان سرمایه غیرمنقول (اجاره)) است. حافظی بیرگانی و همکاران (۱۴۰۰) در مقاله بررسی عوامل مؤثر بر استفاده از ظرفیت تولیدی در صنایع کارخانه‌ای ایران از این محاسبه استفاده کرده‌اند.

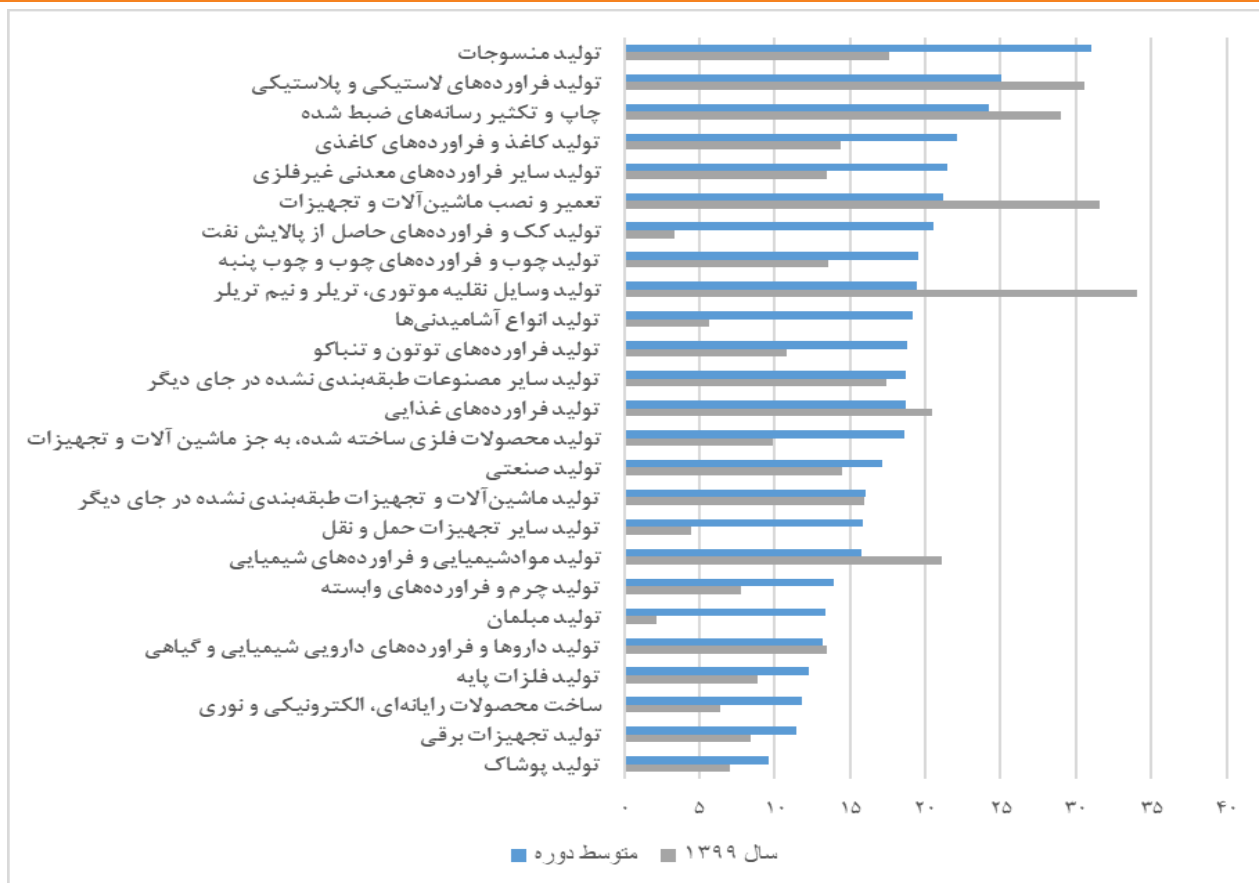

شکل ۸. نمودار نسبت سرمایه‌گذاری به سهم صاحبان سرمایه در بخش صنعت دوره ۱۳۹۹-۱۳۸۱ (درصد)

مأخذ: همان.

شکل ۹. نمودار نسبت سرمایه‌گذاری به سهم صاحبان سرمایه به تفکیک رشته فعالیت‌های صنعتی (سال ۱۳۹۹ در مقایسه با متوسط دوره ۱۳۹۹-۱۳۸۱) (درصد)

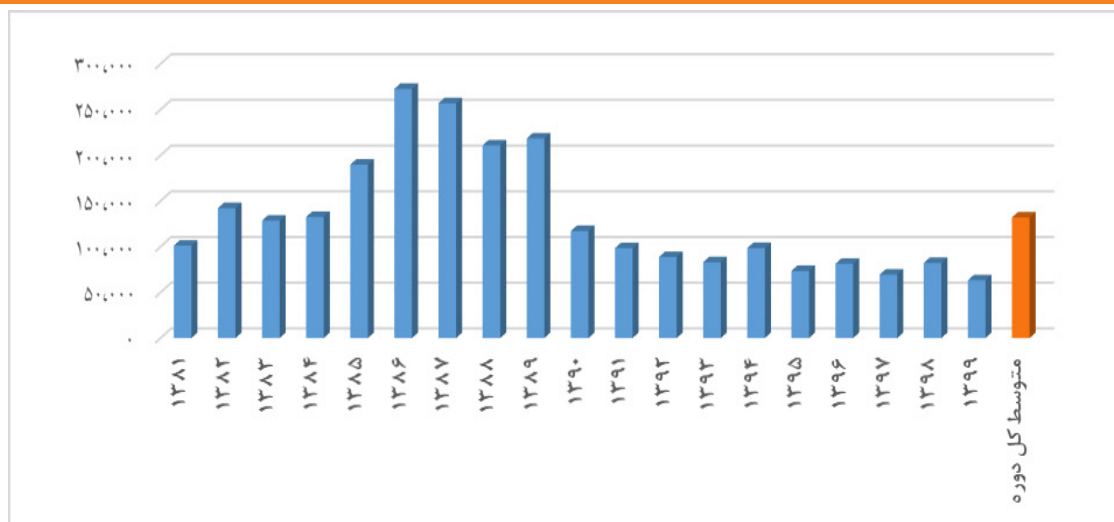

مأخذ: همان.

۴-۳. افلام عمده سرمایه‌گذاری در بخش صنعت

از جمله پارامترهایی که ساختار سرمایه‌گذاری در بخش صنعت ایران را نشان می‌دهد، افلام عمده‌ای است که منابع سرمایه‌ای بنگاه‌ها صرف خرید آن می‌کند. در حقیقت، سؤال مهم این است که گذشته از میزان سرمایه‌گذاری‌هایی که صورت گرفته است، عمده منابع صرف خرید چه اقلامی می‌شود. الگوی مذکور اطلاعات مهمی از نحوه هزینه‌کرد منابع سرمایه‌گذاری در بخش صنعت ایران را نشان می‌دهد که خود حاوی اطلاعات مهمی است. افلام عمده‌ای که به‌عنوان افلام سرمایه‌ای مدنظر هستند شامل ماشین‌آلات، ساختمان و تأسیسات، ابزار و وسایل کار بادوام، لوازم و تجهیزات اداری، وسایل نقلیه، زمین، نرم‌افزارهای کامپیوتری و سخت‌افزارهای کامپیوتری سرمایه‌ای هستند. همان‌طور که از شکل ۱۰ مشخص است در دهه ۱۳۹۰ خرید یا تحصیل اموال سرمایه‌ای (به قیمت‌های ثابت)^۱ به‌شدت در مقایسه با دهه قبل کاهش یافته است. در حقیقت این الگو نیز نشانگر رکود سرمایه‌گذاری در دهه ۱۳۹۰ شمسی است که تداوم آن می‌تواند کاهش رشد اقتصادی در بخش صنعت را در سال‌های آتی در پی داشته باشد. همچنین شکل ۱۱ خرید یا تحصیل اموال سرمایه‌ای به قیمت‌های ثابت ۱۳۹۰ را به تفکیک رشته‌های فعالیت‌های صنعتی نشان می‌دهد. خرید یا تحصیل اموال سرمایه‌ای در رشته‌های «تولید فراورده‌های غذایی»، «تولید سایر فراورده‌های معدنی غیر فلزی»، «تولید کک و فراورده‌های حاصل از پالایش نفت»، «تولید منسوجات»، «تولید فلزات پایه»، «تولید محصولات فلزی ساخته شده، به‌جز ماشین‌آلات و تجهیزات»، «تولید مواد شیمیایی و فراورده‌های شیمیایی»، «تولید چوب و فراورده‌های چوب و چوب‌پنبه»، «تولید وسایل نقلیه موتوری، تریلر و نیم‌تریلر» و «تولید فراورده‌های لاستیکی و پلاستیکی» رقم چشمگیری بوده است که مؤید تمرکز بالای سرمایه‌گذاری در بخش صنعت ایران است. البته اختلاف بین این نمودار با نمودارهای بخش‌های قبلی که در آنها صنایع شیمیایی در صدر بودند به این دلیل است که شکل ۱۱ تنها خرید اموال سرمایه‌ای را نشان می‌دهد که لزوماً شامل همه سرمایه‌گذاری‌ها نیست، چراکه سرمایه‌گذاری‌ها شامل خرید یا تحصیل اموال سرمایه‌ای، ساخت یا ایجاد و تعمیر اساسی اموال سرمایه‌ای توسط کارگاه، تعمیرات اساسی اموال سرمایه‌ای توسط دیگران، و اختلاف آنها با فروش یا انتقال اموال سرمایه‌ای است. در حقیقت تفاوت بین ارقام و نمودارها به این دلیل است که فروش اموال سرمایه‌ای (به‌دلیل استهلاک، یا تغییر کاربری یا ورشکستگی و دلایل مشابه) نیز از آن کسر شده است. در حقیقت شکل‌های ۱۰ و ۱۱ را می‌توان به نوعی سرمایه‌گذاری‌های جدید دانست که به‌صورت ماشین‌آلات، تجهیزات یا نرم‌افزار جدید وارد بنگاه‌های موجود یا بنگاه‌های جدید می‌شود. این نمودارها نیز اطلاعات مفیدی ارائه می‌کنند و نشان می‌دهند که اموال سرمایه‌ای جدید در کدام صنایع کشور متمرکز شده‌اند. آن‌طور که مشاهده می‌شود، صنایع غذایی، صنایع سایر فراورده‌های غیرفلزی و صنایع تولید کک و فراورده‌های حاصل از پالایش نفت در رده اول خرید اموال جدید سرمایه‌ای قرار دارند.

شکل ۱۰. نمودار خرید یا تحصیل اموال سرمایه‌ای به قیمت ثابت ۱۳۹۰ دوره ۱۳۹۹-۱۳۸۱ (میلیارد ریال)

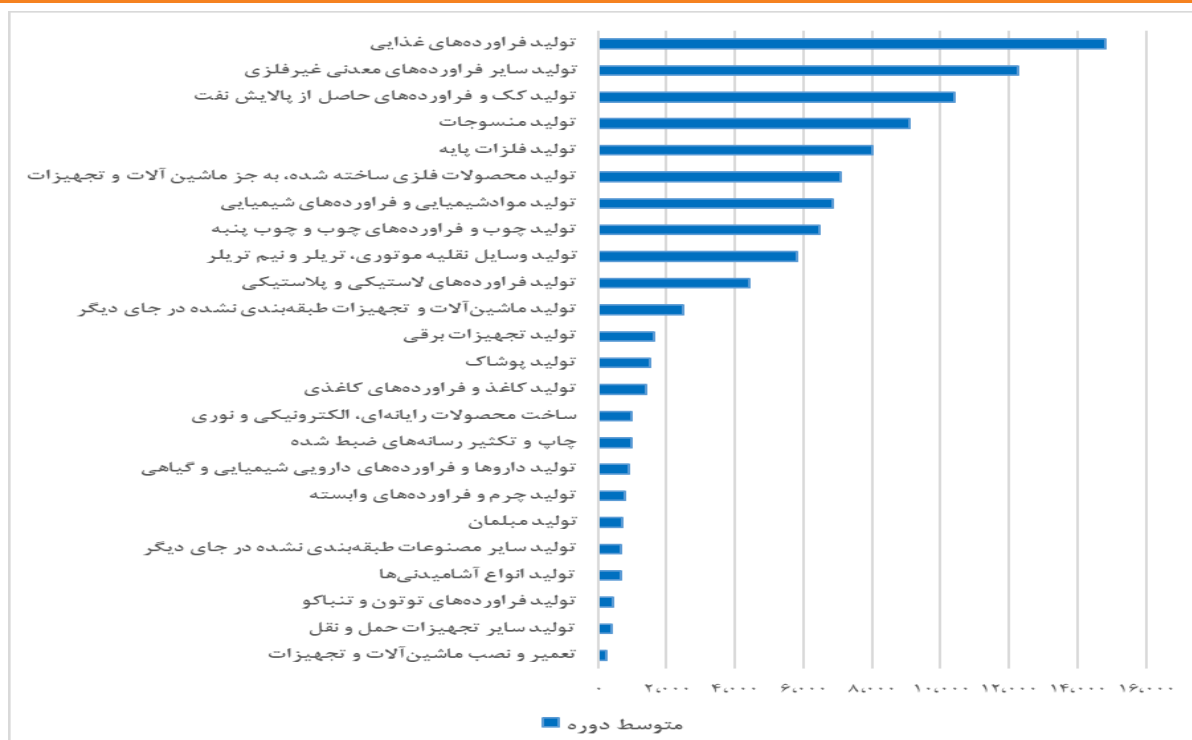

مأخذ: همان.

۱. برای به‌دست آوردن ارقام مذکور به قیمت‌های ثابت، از شاخص ضمنی تعدیل‌کننده ارزش افزوده رشته‌های فعالیت‌های صنعتی به قیمت‌های ثابت ۱۳۹۰ استفاده شده است که از طریق حساب‌های ملی مرکز آمار ایران قابل دسترسی است.

شکل ۱۱. نمودار خرید یا تحصیل اموال سرمایه‌ای به قیمت ثابت ۱۳۹۰ به تفکیک کد فعالیت صنعتی بر اساس متوسط دوره ۱۳۹۹-۱۳۸۱ (میلیارد ریال)

مأخذ: همان.

سؤال مهم دیگر این است که خرید یا تحصیل اموال سرمایه‌ای در صنایع کشور عمدتاً شامل چه مواردی می‌شود. بدین منظور، سهم اجزای اموال سرمایه‌ای در جدول ۲ مقایسه شده که نشان می‌دهد به‌طور متوسط ماشین آلات همواره بیش از ۵۰ درصد از ارقام سرمایه‌ای بخش صنعت را به خود اختصاص داده است. این نسبت در برخی از سال‌ها به دلیل افزایش در سهم ساختمان و تأسیسات اندکی کاهش داشته است که می‌تواند به دلیل نوسان‌های مقطعی قیمت ساختمان و زمین در کشور باشد اما الگوی کلی آن برای کل دوره مطالعه به این صورت است که ماشین آلات عمده اموال سرمایه‌ای است که در صنایع کشور مورد تقاضا بوده است. بررسی جدول ۲ حقایق دیگری را نیز از الگو و ساختار سرمایه‌گذاری در بخش صنعت ایران مشخص می‌کند. نکته اول این است که سهم نرم‌افزار و سخت‌افزارهای کامپیوتری از اموال سرمایه‌ای در سال‌های اخیر افزایش یافته است که بیانگر روند کلی دیجیتالی شدن صنایع در جهان است که به صنایع کشور مانیز سرایت کرده است اما سهم بسیار پایین آن نشان می‌دهد صنایع کشور هنوز در مراحل ابتدایی این روند قرار دارد. نکته مهم دیگر، افزایش سهم زمین و ساختمان در کشور است که معلول سیاست‌های کلان اقتصادی است و سبب می‌شود تأمین زمین و ساختمان برای صنایع پرهزینه‌تر باشد و این موضوع ابتکار عمل صنایع در خصوص سایر اقلام مهم سرمایه‌گذاری را کاهش می‌دهد. لذا طبیعی است افزایش هزینه‌های ساختمان و زمین یکی از موانع سرمایه‌گذاری در بخش صنعت کشور شده است.

جدول ۲. سهم اجزای مختلف از خرید یا تحصیل اموال سرمایه‌ای در بخش صنعت (درصد)

سال	ماشین‌آلات	ابزار و وسایل کار بادوام	لوازم و تجهیزات اداری	وسایل نقلیه	ساختمان و تأسیسات	زمین	نرم‌افزارهای کامپیوتری	سخت‌افزارهای کامپیوتری
۱۳۸۱	۵۸	۱۰	۳	۳	۲۰	۴	۰	۰
۱۳۸۲	۵۵	۶	۲	۳	۲۹	۴	۰	۰
۱۳۸۳	۵۹	۶	۳	۴	۲۲	۵	۰	۰
۱۳۸۴	۵۶	۶	۳	۴	۲۵	۶	۰	۰
۱۳۸۵	۴۷	۵	۲	۳	۴۰	۴	۰	۰
۱۳۸۶	۴۹	۵	۲	۲	۳۷	۴	۰	۰

سال	ماشین آلات	ابزار و وسایل کار بادوام	لوازم و تجهیزات اداری	وسایل نقلیه	ساختمان و تأسیسات	زمین	نرم افزارهای کامپیوتری	سخت افزارهای کامپیوتری
۱۳۸۷	۵۷	۴	۲	۲	۳۱	۴	۰	۰
۱۳۸۸	۵۲	۴	۳	۳	۳۴	۵	۰	۰
۱۳۸۹	۶۳	۴	۲	۲	۲۲	۶	۰	۰
۱۳۹۰	۴۴	۴	۴	۳	۲۷	۱۷	۱	۰
۱۳۹۱	۴۶	۶	۲	۳	۳۵	۶	۱	۰
۱۳۹۲	۵۶	۴	۳	۳	۲۴	۱۰	۰	۰
۱۳۹۳	۵۴	۵	۳	۳	۲۷	۷	۱	۱
۱۳۹۴	۴۰	۵	۳	۳	۲۳	۲۶	۱	۱
۱۳۹۵	۵۲	۶	۴	۴	۲۳	۱۱	۰	۱
۱۳۹۶	۵۸	۵	۴	۴	۲۱	۸	۰	۱
۱۳۹۷	۵۳	۵	۳	۳	۲۵	۱۰	۱	۱
۱۳۹۸	۳۵	۳	۳	۲	۴۴	۱۲	۰	۰
۱۳۹۹	۵۱	۵	۳	۴	۱۸	۱۹	۰	۱
متوسط کل دوره	۵۲	۵	۳	۳	۲۸	۹	۰	۰

مأخذ: محاسبات محقق براساس آمار کارگاه‌های صنعتی ۱۰ نفر کارکن و بیشتر - مرکز آمار ایران.

۴. جمع بندی

اصلی ترین عامل برای ارتقای رشد اقتصادی چه در سطح کلان اقتصادی و چه در سطح بخش های اقتصادی، سرمایه گذاری و انباشت سرمایه است. در بخش صنعت نیز همانند کل اقتصاد، سرمایه گذاری و تداوم آن امری ضروری برای حفظ روند بلندمدت رشد اقتصادی است. سرمایه گذاران همواره محاسبات سودزبان و ریسک و بازده را مدنظر قرار می دهند و از این منظر اهداف آنها لزوماً با اهداف توسعه ای دولت ها هم راستا نیست. اینجاست که هنر سیاست گذاران به شکل ایجاد یک ساختار انگیزشی سازگار در جهت توسعه سرمایه گذاری در سطح ملی و بخش صنعت نمایان می شود. بررسی روند تشکیل سرمایه ثابت ناخالص و رشد آن در سطح کلان اقتصاد ایران نشان می دهد که سطح سرمایه گذاری از سال ۱۳۹۷ و پس از آن روندی نزولی داشته و رشد آن نیز در کل دهه ۱۳۹۰ بسیار پرنوسان بوده است. بررسی وضعیت سرمایه گذاری در اقتصاد ایران نشان می دهد که سرمایه گذاری در ماشین آلات به عنوان مهم ترین جزء سرمایه گذاری (که به ویژه یکی از مسیرهای انتقال فناوری به اقتصاد ایران نیز محسوب می شود)، متغیر پیشران سرمایه گذاری است. تداوم وضعیت فعلی در میان مدت به معنای کاهش ظرفیت های اقتصاد ایران و در نهایت کاهش چشم انداز رشد اقتصادی است.

سال ۱۳۸۶ را می توان سالی در نظر گرفت که بعد از آن سرمایه گذاری در بخش صنعت در ایران رو به افول گذاشته است. اکثر شاخص های مورد بررسی در این گزارش نشان می دهد که از این سال به بعد بخش صنعت وارد مرحله رکود سرمایه گذاری شده است و به رغم نوسان های مختلف، هنوز از مرحله رکودی خارج نشده است. به نظر می رسد که به غیر از اتفاقات منفی مانند تحریم های اقتصادی و شوک ناشی از بیماری کرونا، فضای کسب و کار نامناسب، سیاست های متغیر و بی ثبات اقتصادی، افزایش دخالت های دولت در صنایع (انواع قیمت گذاری ها و دخالت ها) و سایر موارد مشابه سبب بروز رکود در بخش صنعت در ایران شده اند.

با توجه به زمان بر بودن سرمایه گذاری های صنعتی از یک سو و سودآوری فعالیت های سرمایه گذاری موازی (بازار ارز، مسکن، خروج سرمایه و ...) از سوی دیگر، سیاست مناسب برای احیای سرمایه گذاری صنعتی در ایران مستلزم ارتقای امنیت سرمایه گذاری و کاهش ریسک های مختلف است و سیاست هایی که تنها به مشوق های سرمایه گذاری توجه کند و به موضوع مهم امنیت سرمایه گذاری ها توجه نداشته باشد، به تنهایی موفق نخواهد بود. بررسی توزیع سرمایه گذاری در بین رشته فعالیت های صنعتی نشان می دهد که سرمایه گذاری در بخش صنعت در ایران توزیعی بسیار نامتوازن داشته است. بیش از نیمی از سرمایه گذاری های صورت گرفته در بخش صنعت ایران به ترتیب در صنایع «تولید مواد شیمیایی و فرآورده های شیمیایی»، «تولید فلزات پایه»، «تولید کک و فرآورده های حاصل از پالایش نفت» صورت گرفته است که عمدتاً صنایعی بزرگ و مبتنی بر

سرمایه و انرژی و ذخایر معدنی است. در کارگاه‌های بزرگ صنعتی تمرکز سرمایه‌گذاری شدیدتر است و عمده سرمایه‌گذاری (۳۹ درصد) در صنایع تولید مواد شیمیایی و فراورده‌های شیمیایی انجام شده است که نشانگر تمرکز بسیار بالای بخش صنعت بر این رشته فعالیت صنعتی است. اگرچه با توجه به ذخایر انرژی و نیز معدنی کشور صنایع بزرگ و مبتنی بر منابع انرژی و طبیعی اهمیت بسیار بالایی دارد، اما از یک سو به دلیل سرمایه‌بر بودن در مقایسه با صنایع کاربر توان اشتغال‌زایی بالایی ندارد و از سوی دیگر، توسعه متوازن نیازمند این است که سایر صنایع که در واقع تکمیل‌کننده حلقه پیوند بین ذخایر و منابع طبیعی و فعالیت‌های سایر بخش‌های اقتصادی است نیز توسعه یابد. این موضوع نیازمند اصلاح نگرش‌های موجود و تغییر نگرش درباره بخش صنعت و معدن در سیاست‌گذاری‌ها است. در واقع الگوی کلی بیانگر آن است که سرمایه‌گذاری عمدتاً روی محصولاتی صورت گرفته که در بالادست فعال هستند و این در حالی است که ارزش افزوده بالاتر نیازمند حرکت به سمت پایین دست است که الگوی فعلی سرمایه‌گذاری با آن سازگار نیست.

به‌طور متوسط ماشین‌آلات همواره بیش از ۵۰ درصد از ارقام سرمایه‌ای بخش صنعت را به خود اختصاص داده است. علاوه بر آن سهم نرم‌افزار و سخت‌افزارهای کامپیوتری از اموال سرمایه‌ای در سال‌های اخیر افزایش یافته است که نشان می‌دهد روند کلی دیجیتالی شدن صنایع در جهان به صنایع کشور نیز سرایت کرده است اما سهم بسیار پایین آن نشان می‌دهد صنایع کشور هنوز در مراحل ابتدایی این روند قرار دارد. نکته مهم دیگر، افزایش سهم زمین و ساختمان است که نشان می‌دهد افزایش قیمت ساختمان و زمین در کشور که معلول سیاست‌های کلان اقتصادی است، سبب می‌شود تأمین زمین و ساختمان برای صنایع پرهزینه‌تر باشد و این موضوع ابتکار عمل صنایع در خصوص سایر ارقام مهم سرمایه‌گذاری را کاهش می‌دهد. بنابراین طبیعی است که در نظر داشته باشیم، افزایش هزینه‌های ساختمان و زمین یکی از موانع سرمایه‌گذاری در بخش صنعت کشور است.

منابع و مآخذ

- [1] S. Bakari (2017). "The Impact of Domestic Investment on Economic Growth: New Evidence from Malaysia, ", *Munich Personal RePEc Archive, MPRA Paper, No.79436, 2017.*
- [۲] گرشاسبی، علیرضا و همکاران (۱۴۰۰). گزارش سال ۱۳۹۹ صنعت، معدن و تجارت، مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی.
- [۳] تهرانی، ایمان و قنبری، امین (۱۴۰۱). پایش امنیت سرمایه‌گذاری به تفکیک استان‌ها و حوزه‌های کاری (۱۸)، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی (دفتر مطالعات اقتصادی)، شماره مسلسل ۱۸۸۳۲.
- [۴] حافظی بیرگانی، مهران، یوسفی، محمدقلی، دقیقی اصلی، علیرضا، محمدی، تیمور (۱۴۰۰). بررسی عوامل مؤثر بر استفاده از ظرفیت تولیدی در صنایع کارخانه‌ای ایران، فصلنامه اقتصاد مالی، سال پانزدهم، ش ۴۵، ص ۲۶۵-۲۳۹.
- [5] Barro, R. J. (1991). "Economic Growth in a Cross Section of Countries". *Quarterly Journal of Economics*. 106, 407-444.
- [6] Barro, R. J. and X. Sala-i-Martin (1999). "Economic Growth. Cambridge, MA: The MIT Press".
- [7] Fischer, S. (1993). "The Role of Macroeconomic Factors in Growth. National Bureau of Economic Research". (Working Paper No. 4565).
- [8] Grier, K. and G. Tullock (1989). "An Empirical Analysis of Cross-National Economic Growth", *Journal of Monetary Economics*. 24:2, 259-276.
- [9] Kormendi, R. and Meguire, Ph. (1985). "Macroeconomic Determinants of Growth: Cross-Country Evidence". *Journal of Monetary Economics*. Vol. 16, Issue 2, 141-163.
- [10] Levine, Ross and David Renelt (1992). "A Sensitivity Analysis of Cross-Country Growth.
- [11] Lucas Jr., R.E. (1988). "On the Mechanics of Economic Development". *Journal of Monetary Economics*. 22, 3-42.
- [12] Mankiw, G. N., D. Romer, and D. Weil (1992). "A Contribution to the Empirics of Economic Growth". *Quarterly Journal of Economics*. 107:2, 407-437.
- [13] Romer, Paul M. (1986). "Increasing Returns and Long-Run Growth". *Journal of Political Economy*. 94: 5 (October), 1002-1037.

گزیده سیاستی

توزیع سرمایه‌گذاری در بین رشته‌فعالیت‌های صنعتی ایران در ده‌های اخیر نامتقارن بوده است. بیش از نیمی از سرمایه‌گذاری‌ها عمدتاً صنایعی بزرگ و مبتنی بر سرمایه و انرژی و ذخایر معدنی هستند.

مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی

تهران، خیابان پاسداران، روبروی پارک نیاوران (ضلع جنوبی، پلاک ۸۰۲)

تلفن: ۷۵۱۸۳۰۰۰ صندوق پستی: ۱۵۸۷۵-۵۸۵۵ پست الکترونیک: mrc@majles.ir

وبسایت: rc@majles.ir